

Д.36

4054-10

Міністерство освіти і науки України
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова

ДЕРБАК Микола Юрійович

УДК 141.7:504 (043.3)

**АНТРОПОГЕННЕ НАВАНТАЖЕННЯ
В СИСТЕМІ ЕКОБЕЗПЕЧНОГО РОЗВИТКУ:
СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ**

09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ – 2015

ІНП Університету імені М.П. Драгоманова

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор філософських наук, професор,
член-кореспондент НАН України,
академік НАПН України
Андрущенко Віктор Петрович,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова, ректор.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук,
старший науковий співробітник
Самчук Зореслав Федорович,
Інститут вищої освіти НАПН України,
завідувач відділу якості вищої освіти;

доктор філософських наук
Кострюков Сергій Володимирович,
ДВНЗ «Національний гірничий університет»,
професор кафедри цивільного і господарського права.

Захист відбудеться «30» червня 2015 року о 15.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.16 Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, Україна, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, Україна, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий 28 травня 2015 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О.П. Кивлюк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Людина є унікальною живою істотою, адже, на відміну від інших, не має чітко визначеної екологічної ніші. Вона здатна не тільки пристосовуватися до практично будь-яких природних умов, але й змінювати їх для власних потреб, тобто перетворювати природу. Хоча часто протиставляють природу та суспільство, насправді вони є частинами однієї системи. Матеріальне життя суспільства засноване на природі як джерелі ресурсів. Не меншу роль відіграє природа й у розвитку духовної культури. З часу, відколи можна говорити про появу людини, яка мала притаманний саме їй практичний спосіб перетворення природи, виникає їхній особливий тісний взаємозв'язок, починає функціонувати унікальна система «суспільство – природа». Пізнаючи, використовуючи та перетворюючи природу, людський рід досяг рівня сучасної глобальної цивілізації. Проте, існування цивілізації залежить від цілісності системи «суспільство – природа», де розвиток обох складових має відбуватися синхронно, гармонійно та цілеспрямовано. В іншому випадку цивілізація людей опиниться під загрозою повної елімінації.

У зв'язку із реальними викликами існуванню людства, які об'єктивно загострилися за останні десятиріччя, вивчення екологічної безпеки суспільства і людини, зокрема, в аспекті зменшення антропогенного навантаження на довкілля, належить до найбільш актуальних, недостатньо вивчених й вкрай важливих суспільних проблем. Причому, не лише природничих, але й соціальних наук – філософії, політології, культурології, соціології, державного управління та багатьох інших. Адже екологічна безпека однаково актуальна як для кожного індивіда, для будь-якої соціальної групи, так й для усього суспільства у цілому. Свіже повітря, чиста вода, вільні від забруднення ліси, землі, водоймища є тією необхідною умовою, з якої розпочинається і в якій здійснюється безпечне життя людини.

Сучасні дослідники з'ясували наявність глибоких протиріч між потребами сталого розвитку будь-якого суспільства та рівнем екологічної безпеки. Не є виключенням й Україна. Так, в нашій країні показники забруднення довкілля перевищують допустимі значення в десятки раз, а в окремих районах – в сотні й тисячі. Відтак, ми констатуємо нерациональне та часто безгосподарське використання природних ресурсів, які все ще залишаються потужним джерелом розвитку економічного і соціального потенціалу України. Проте, варварське ставлення щодня зменшує цей потенціал і наша країна швидко наближається до тих держав, в яких значні території є зоною «екологічного лиха». Дана тенденція не лише стримує інвестиційну привабливість держави, але й надзвичайно шкідливо впливає на здоров'я громадян. Тому системне філософське вивчення проблем антропогенного навантаження та екобезпеки є актуальним та належить до пріоритетів сучасної науки.

Ступінь наукового опрацювання проблеми. Варто наголосити, що вже з доісторичного періоду люди помічали певні закономірності у царстві тварин і

рослин. Проте в часи, коли біологія ще не виокремилася в спеціальну науку, таке знання мало фрагментарний характер.

У Новий час, який був періодом розквіту класичної науки, екологічні закономірності досліджувались вченими-енциклопедистами. К. Лінней у фундаментальній праці «Економія природи», описав концепцію рівноваги, вперше застосувавши системний підхід до вивчення природи. Ж. Бюффон у своїй «Природній історії» показав вплив факторів довкілля на популяції деяких тварин.

У першій половині XIX століття Ж. Б. Ламарк у відомій праці «Філософія зоології» описав взаємодію у системі «організм – середовище». У роботі «Вплив фізичних агентів на життя» В. Едвардса закладені основи порівняльної екологічної фізіології.

Не можемо не згадати і Ч. Дарвіна, який у працях «Подорож натураліста навколо світу» і «Походження видів» детально, як на його час, розкриває «економіку природи» на багатьох прикладах: від паразитизму зозулі до походження коралових рифів. Також натураліст описує причини загибелі великих тварин під час катастроф, наводить авторську класифікацію взаємин живих організмів тощо. В цей же час з'являються фундаментальні роботи німецького натураліста та філософа Е. Геккеля, котрий вперше вводить до наукового обігу поняття «екологія». На думку дослідника, даний термін охоплює найрізноманітніші процеси щодо «економіки природи», або ж «науки про умови взаємодії організмів в довкіллі».

Після Дарвіна та Геккеля питаннями екології почали займатися багато вчених, розглядати яких детально немає потреби, зважаючи на завдання даної дисертаційної роботи. Обмежимось лише кількома найвидатнішими прізвищами. Серед останніх, безумовно, С. Форбс, який визначив екологію як «науку про відносини тварин і рослин до інших живих істот і до всього, що їх оточує»; К. Тімірязев, який був противником терміна екологія й запропонував свій термін «біономія»; М. Богданов, який широко використовував поняття «біоценоз», що був запропонований К. Мебіусом у 1877 році.

У другій половині XX ст. екологія все більше втрачає риси суто біологічної науки. Серед робіт цього періоду особливу увагу привертають фундаментальні доповіді з екологічної проблематики членів «Римського клубу» У. Беренса, Е. Ласло, М. Месаровича, Е. Пестеля, А. Печчеї, Дж. Форрестера та інших. Спільними зусиллями вони, по суті, сформуvalи порядок денний у дослідженнях загальної екологічної парадигми розвитку людства у наш час.

У вітчизняному просторі серед дослідників екологічної проблеми слід назвати імена В. Акопяна, В. Алексеева, А. Ахієзера, Р. Баландіна, Л. Бондарева, Ю. Бромляя, П. Водоп'янова, М. Голубець, Р. Карпінської, М. Михальченка, А. Мозелова, С. Мороза, А. Нагорної, М. Тарасенка, А. Толстоухова, М. Хілька, Г. Бачинського, М. Будика, С. Васюти, Е. Прусова, Е.Гірусова, Д.Гродзінського, Г. Добрава, М. Кисельова, В.Князева, В. Комарова, К. Кондратьєва, В.Крисаченко, П. Куусі, А. Лоя, Г. Марчука, М. Моїсєєва, С.Мороза, В.Онопрієнко, Т. Пикашової, М. Реймерса, В. Урсула,

І.Фролова та багатьох інших. Особливо продуктивним для нашого дослідження є підхід, сформований працею А. Толстоухова та М. Хилька у роботі під назвою «Екобезпечний розвиток: пошуки стратегем» (2001).

В останні роки було захищено низку тематичних дисертацій: Г. Науменко «Освіта як системний чинник формування екологічної культури майбутніх учителів» (2008), Т. Черноштан «Філософсько-етичні засади екологічної освіти» (2008), Н. Семенов «Філософія екобезпечного поступу людства в епоху глобалізації та інформаційної революції» (2009), Л. Юрченко «Екологічна культура як системотворчий чинник екологічної безпеки» (2009), Г. Ярчук «Екологічна парадигма у формуванні світоглядно-моральних цінностей студентів» (2009), І. Лесникова «Культура екологічної безпеки українського суспільства як предмет філософської рефлексії» (2010), Г. Таран «Стиль екологічного мислення: соціокультурний контекст аналізу» (2011), В. Онопрієнко «Теоретико-методичні засади екологічної підготовки фахівців сільського господарства» (2011), Л. Большак «Екологізація освіти як соціальна потреба сучасного суспільства» (2012), В. Акоюн «Культура життєдіяльності особистості в контексті екологічної парадигми» (2012) та інші.

Водночас маємо зазначити, що досить значний пласт наукових публікацій охоплює далеко не всі аспекти, пов'язані із екологічною проблематикою у антропогенним навантаженням. Це пояснюється постійним зростанням складності означених проблем. Коло питань, які потребують додаткового дослідження, постійно розширюється.

Враховуючи актуальність та недостатню розробку зазначеної проблематики, автор обрав її у якості предмета самостійного теоретичного аналізу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема і зміст дисертаційного дослідження є складовою частиною комплексної науково-дослідної теми кафедри соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова «Філософські засади єдності гуманітарних, природничих і технічних завдань в освіті сучасного вчителя» (затверджено наказом Міністерства освіти і науки України №732 від 27 жовтня 2006 р. та рішенням Вченої ради Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (протокол №5 від 22 грудня 2006 р.).

Тема дисертаційного дослідження затверджена на засіданні Вченої ради Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (протокол № 7 від 18 лютого 2010 р.).

Мета дослідження – соціально-філософський аналіз способів та технологій зниження антропогенного навантаження на довкілля як складової підвищення екологічної безпеки.

Досягнення вказаної мети розкривається через вирішення наступних завдань:

- концептуалізувати поняття «екобезпечний поступ людства» у науковому та філософському дискурсах;

- проаналізувати основні джерела формування засад екобезпечного поступу;

- уточнити зміст поняття «антропогенне навантаження»;

- виокремити підходи до визначення структури антропогенного навантаження;

- узагальнити науково-технологічні механізми оптимізації антропогенного навантаження;

- обґрунтувати організаційно-управлінські засади регулювання антропогенного навантаження;

- проаналізувати поняття і структуру екологічної культури особистості;

- з'ясувати чинники формування екологічної культури в глобалізованому суспільстві.

Об'єктом дослідження є екологічна проблема в її залежності від людського чинника (антропогенного навантаження).

Предметом дослідження є філософські засади зменшення антропогенного навантаження в контексті трансформації сучасного суспільства.

Методи дослідження. Проведене дослідження спирається на принципи об'єктивності, цілісності, системності, історизму та практики. Під час проведення дослідження використовувалися як загальнофілософські та загальнонаукові, так і спеціальні методи, які дозволили отримати обґрунтовані і достовірні наукові результати. Зокрема, в дисертації використано: діалектичний метод, який дозволив скласти цілісне уявлення про досліджуваний нами предмет через призму кількох протилежних точок зору; метод системного аналізу, цінність якого для нашої роботи полягає насамперед у тому, що розгляд категорій «антропогенне навантаження» та «екобезпечний розвиток» створив логічну основу для прийняття рішень у даній галузі; порівняльний метод, який дозволив показати різноманітні підходи до антропогенного навантаження та екологічної безпеки в Україні і розвинених країнах європейського простору; історичний метод, який завдяки розгляду екологічної проблеми у хронологічній послідовності, дозволив досягти поглибленого розуміння суті даної проблеми, що, в свою чергу, дало можливість сформулювати більш обґрунтовані рекомендації на майбутнє; герменевтичний метод, завдяки якому стало можливим проникнення у внутрішню сутність екологічної проблеми, а також визначити внутрішні тенденції розвитку екологічної стратегії в контексті зменшення антропогенного навантаження на довкілля.

Дослідження побудовано з використанням можливостей міждисциплінарного підходу до дослідження екологічної проблематики загалом.

Наукова новизна визначається тим, що в дослідженні системно обґрунтовано філософію екологічного людиноцентризму, проведено соціально-філософський аналіз способів та технологій зниження антропогенного навантаження на довкілля як складової підвищення екологічної безпеки

українського суспільства на етапі глобалізаційно-інформаційної цивілізації. У дослідженні

Вперше:

- визначено філософський зміст поняття «екобезпечний поступ людства» у сучасному науковому та філософському дискурсах, який полягає у комплексній соціально-екологічній реальності, заснованій на діалектичній єдності об'єктивного природного начала та суб'єктивного духовного начала. Соціально-екологічна реальність – це світ «другої природи» («олюдненої природи»), який заснований на потенції першої природи, на речах, процесах та закономірностях, які існують незалежно від людини. За формою свого буття соціально-екологічна реальність («друга природа») схожа з першою, з якої вона народжується і розвивається, але в межах об'єктивного екологічного буття;

- обґрунтовано потребу у парадигмальному переході від розуміння людини «на Землі» до розуміння людини як «частини Землі». Людина не є особливим випадком, тому що особливих випадків не існує. Все життя відповідає за все життя, адже життя взаємопов'язане, сумірне одне одному і, в кінцевому рахунку, єдине;

- концептуалізовано поняття «антропогенного навантаження» під яким розуміється тиск людини на природу, оточуюче природне, культурне, соціальне і духовне середовище. Обґрунтовано його залежність як від ряду об'єктивних причин, так і від причин суб'єктивних, причин, що кореняться в свідомості людини, її характері і волі. Доведена необхідність впровадження системи стимулювання екобезпечного виробництва, економно вигідного раціонального природокористування; впровадження сучасних систем екологічного менеджменту; суворого дотримання чинного законодавства, особливо, в частині екологічних нормативів; оптимізації вітчизняних стандартів як за їхньою конкурентоздатністю, так і за рівнем екологічної безпеки;

- досліджено структуру екологічної культури особистості, продемонстровано, що її ядром є екологічна свідомість. Остання вважається історично категорією, її виникнення закономірно пов'язане з відношенням суспільства до природи. Серед основних елементів обґрунтовано такі: усвідомлення необхідності протистояння всеохоплюючому пануванню людини над природою; обмеженості природних ресурсів; появи екологічної кризи як наслідку розгортання кризи у суспільстві; усвідомлення глобальних масштабів екологічної кризи; необхідності пошуків дієвих шляхів подолання екологічної кризи; крайньої необхідності проектування глобального стратегічного шляху розвитку як передумови існування життя; наявності соціальних сил, їхніх здібностей до спілкування і здатності передбачення динамічного розвитку суспільства;

- проаналізовано чинники формування екологічної культури у глобалізованому суспільстві: державна екологічна політика; екологічна політика транснаціональних кампаній та екологічних організацій; сімейне виховання; формальна освіта у школі та університеті; неформальна освіта та позашкільна діяльність; дитячі екологічні організації (екологів-краєзнавців,

юних натуралістів, шкільні лісівництва тощо). Дія цих чинників має бути системною і цілеспрямованою. Природне середовище повинно розглядатися як невідокремлене від світу людини, спосіб поводження і використання її ресурсів є соціальним рішенням. Показано, що екологічна культура – це виклик сучасній культурі, її діючим нормам та ідеалам.

Уточнено:

- джерела формування засад екобезпечного поступу, ключовими серед яких визначено рівень законодавчо нормативного забезпечення, управлінська система в екологічній сфері, екологічна освіта, загальний рівень екологічної культури, готовність керівних кадрів і працівників до впровадження нової філософії взаємодії з природою та інші;

- підходи до визначення структури антропогенного навантаження: навмисність і ненавмисність людського впливу на природу, його безпосередність та опосередкованість, регіональний, промислово-спеціалізаційний, урбаністично зорієнтований та інші.

Подальший розвиток отримали положення:

- про науково-технологічні механізми оптимізації антропогенного навантаження: обмеження викидів шкідливих речовин у атмосферу, мінімізація впливу на озоновий шар, озеленення урбанізованих територій та інші;

- про організаційно-управлінські засади регулювання антропогенного навантаження: оптимальний розподіл земельних, водних, лісових на інших ресурсів; збільшення площ та належне утримування природних парків, заповідників та заказників; перегляд традиційних принципів природокористування тощо.

Теоретичне та практичне значення дослідження полягає в філософському аналізі антропогенного навантаження на довкілля та обґрунтуванні філософії екологічного людиноцентризму в українському суспільстві на глобалізаційно-інформаційному етапі.

Практичне значення дисертації полягає у визначенні рекомендацій для вдосконалення державної екологічної політики з метою збереження, захисту та поліпшення якості довкілля, сприяння охороні здоров'я громадян України, розробці програм з раціонального використання природних ресурсів, обґрунтуванні заходів на міжнародного рівня вирішення глобальних і місцевих екологічних проблем. Дане дослідження вказує на те, що політика України у сфері навколишнього середовища має враховувати різноманітність ситуацій у різних регіонах нашої держави.

Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані у навчальному процесі як окремо, у якості спецкурсу, так і як змістовний модуль багатьох дисциплін для студентів гуманітарних спеціальностей.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є результатом самостійної дослідницької роботи. Основні положення й висновки дисертації розроблені автором особисто й знайшли відображення у його наукових публікаціях.

Апробація результатів дослідження. Дисертаційне дослідження пройшло глибоку наукову (теоретичну) та практичну апробацію на Кафедрі

соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, засіданнях наукової ради та практичній діяльності Національного заповідника «Синевир», наукових та науково-методичних форумах, проведених в останні роки в Україні і інших країнах Європи, зокрема, в Чехії, Румунії, Молдові та ін. (всього 15 наукових конференцій), зокрема: Охорона та раціональне використання природних ресурсів Українських Карпат (Ужгород, 2008), Роль природоохоронних установ у збереженні біорізноманіття, етнокультурної спадщини та збалансованому розвитку території (Косів, 2012), Рослинний світ у Червоній книзі України: впровадження Глобальної стратегії збереження рослин (Умань, 2012), «Зелена» економіка: перспективи впровадження в Україні (Київ, 2012), 5-й Інтернаціональний симпозиум екологів Європи (Тіват, 2013), Міжнародна науково-практична конференція «Освітня політика держави: філософія, методологія, практика», (Київ, 2013 р.), Всеукраїнська науково-практична конференція молодих вчених «Соціально-економічний розвиток держав: досвід і перспективи (Київ, 2013 р.), Всеукраїнський науково-методичний семінар «Інноваційні технології в дошкільній освіті України» (Київ, 2013 р.), Міжнародна науково-практична конференція «Ціннісні орієнтації та світоглядні позиції людини в контексті сьогодення» (Київ, 2013 р.), Біологічне різноманіття природно-заповідних об'єктів Карпат (с. Синевир, 2014) та інші.

Публікації. За результатами дослідження автором опубліковано 17 наукових та науково-методичних праць, серед яких 2 монографії (у співавторстві) і 4 одноосібних статей у фахових виданнях та 1 стаття у закордонному виданні.

Структура дисертації. Відповідно до мети та завдань дослідження робота складається із вступу, чотирьох розділів (поділених на підрозділи), висновків до розділів, загальних висновків та списку використаних джерел (202 позиції). Загальний обсяг дисертації – 196 сторінок, основна частина дисертації – 172 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується актуальність дослідження, розкривається стан розробки проблеми мовних стратегій у науковій літературі, визначаються мета, завдання, об'єкт, предмет дослідження та зв'язок роботи із науковими програмами, планами, темами, наводяться положення наукової новизни, розкривається теоретична і практична цінність отриманих результатів, описується структура і обсяг дисертаційної роботи.

У першому розділі – «Теоретико-методологічні проблеми дослідження екобезпечного поступу людства» – розкрито сутність базових понять дослідження, проаналізовано різні виміри проблеми зниження антропогенного навантаження та сформовано понятійно-категоріальні та теоретико-методологічні засади даної роботи.

Підрозділ 1.1. «Концепт «екобезпечний поступ людства» в сучасному науковому та філософському дискурсах» присвячений концептуалізації ключових понять дисертації. Розглянувши основні розробки в теоретичному плані різноманітних шляхів пошуку розвитку екозабезпечення в Україні і всьому світі, а також основні досягнення науковців різних спрямувань в галузі екології, таким чином протягом останнього півстоліття в екологічній науці здійснено важливий поступ у напрямку усвідомлення принципової комплексності та інтердисциплінарності знання, що стосується засобів збереження нашого природного середовища в умовах активного розвитку та функціонування соціальної сфери національного та глобального масштабів. Нами відзначено те, що в сучасному екологічному пізнанні гармонійно і з необхідністю поєднуються проблеми екологічного, природничого, біологічного, філософського, соціально-гуманітарного, політологічного, психологічного, адміністративно-управлінського тощо характерів, що надзвичайно ускладнює науковий пошук в галузі екобезпеки, але дивлячись з іншого боку - надає можливість створювати новітні, інноваційно-гуманістичні альтернативні теоретичні методології вивчення різних аспектів у забезпеченні екобезпечних поступів людства.

Дослідивши повноту та цілісність втілення пошуку різноманітних шляхів у забезпеченні безпеки екології в Україні, відзначено достатню різноманітність та масштабність законодавчо-нормативних документів, які стосуються результативності покращення в нашій державі екологічної ситуації. Одним з останніх фундаментальних документів, детально нами проаналізованим у цьому розділі, існує закон нашої країни «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» № 2818-VI, він почав діяти в дві тисячі десятому році і датований двадцять першим грудням. Цей закон став своєрідним інтегративним підсумком розвитку всього різноманіття екологічного законодавства нашої держави за період незалежності, а також задає стиль державному управлінню в сфері екології на наступні роки. Нами також відзначено, що при достатній повноті законодавчої бази екологічного спрямування не відбувається покращення реальної ситуації в екологічному забезпеченні, а також не зростає рівень свідомості нації в процесах екології. В цьому аспекті нами підкреслено невідповідність української системи управлінських методів в екологічній безпечі європейським нормам, що виражається насамперед в надмірній ролі в процесах забезпечення екобезпеки України, а також дуже низької ролі та відповідальності бізнесу до громадянського суспільства щодо природозбереження та самого ставлення до довкілля людей.

Підрозділ 1.2. «Джерела формування засад екобезпечного поступу» присвячений системному аналізу соціально-психологічних, нормативно-правових, економічно-соціальних та адміністративно-управлінських джерел формування засад екобезпечного поступу. Нами зроблено висновок про надання необхідності насамперед суспільно-просвітницького впливу та державного нормотворчого заохочення заради розвитку відповідальності

бізнесу і промисловості та підвищення екологічної компетентності робітників підприємств. Ця проблема поєднує в собі як соціально-філософський та феноменологічний аспект формування екоцентричного типу світогляду, так і законодавчо-управлінську проблематику заохочення власників промислових підприємств і бізнесу до впровадження інноваційно-екологічних та енергозберігаючих технологій. Необхідність таких досліджень та невідкладність впровадження їх результатів надзвичайно актуалізують вивчення проблем теоретико-методологічного характеру у забезпеченні поступу екобезпеки людства.

В кінцевому рахунку дивлячись на сьогоднішній день, є актуальним не просто зростання рівня свідомості у екології, а формування принципово нового феноменологічного явища – типу екоцентричності в екологічній свідомості, основою якого є визнання найвищою цінністю екобезпеки та ставлення людей до збереження природи. Тільки за умов створення даного типу свідомого розуміння екології, на нашу думку, національне суспільство буде мати потенціал конкурентоспроможності, а глобальне – можливість до самозбереження і розвитку. Нами визначено, що формування типу екоцентричності свідомості екологічних процесів як феноменологічного підґрунтя теоретико-методологічних засад забезпечення поступів суспільства у екобезпеці можливе на основах лише побудови цілісної системи освіти в екології протягом життя, екологічного просвітництва на державному та громадському рівнях, активної інформаційно-пропагандистської діяльності всіх соціальних суб'єктів тощо. Але ключовим і центральним чинником створення одного з нових типів екологічної свідомості, звичайно, є високо розвинута, інноваційно-гуманістична, цілісна система освіти в екології, що охоплюватиме всі ланки і сфери національної освітньої системи.

У другому розділі – «Поняття, структура та сучасний стан антропогенного навантаження в Україні» – досліджується зміст поняття «антропогенне навантаження», а також аналізуються підходи до визначення структури антропогенного навантаження.

Підрозділ 2.1. «Поняття антропогенного навантаження як чинника екобезпечного розвитку» присвячений аналізу категорії «антропогенне навантаження», яку ми розуміємо як реєстрований рівень прямого чи опосередкованого впливу діяльності людини на природу або її екологічні компоненти чи елементи, а також розглянувши ключові історично-цивілізаційні етапи розвитку антропогенних впливів та взаємовідносин суспільства та природи та відмітивши історичну закономірність зростання антропогенного навантаження на довкілля, можна стверджувати, що є нагальна необхідність вироблення нової, інноваційної парадигми взаємовідносин людини та довкілля, яка б передбачала не просто зменшення антропогенного тиску на природу, а вироблення таких форм життєдіяльності, які б не лише не шкодили природі, а сприяли її відновленню та встановленню біорозмаїття.

Відзначено також експлозивне збільшення форм антропогенного тиску на природу в другій половині ХХ століття, що надзвичайно ускладнює

систематичний теоретичний аналіз даного поняття. Однак, важливість вивчення і всебічного аналізу поняття «антропогенне навантаження» викликана сучасної катастрофічною екобезпековою ситуацією. Лише детальне дослідження феномену антропогенного навантаження, проведене в інтердисциплінарній єдності природничих і соціально-гуманітарних наук, з нашої точки зору, може створити теоретичну можливість визначення шляхів виходу сучасного людства з екологічної кризи, що насамперед вимагає зменшення антропогенного тиску та початок ефективної природовідновлювальної діяльності.

Виокремивши основні ризики, що загрожують екологічній безпеці і спричинені саме надмірним антропогенним навантаженням на навколишнє природне і соціокультурне середовище, ми визначили, що шкода від такого впливу прямо і опосередковано стосується не лише балансовій та різноманітній специфіці біосферних систем, але й різноманітних суспільних та людських характеристик. Руйнуючи природні ареали власного та біосферного функціонування людина насамперед позбавляє себе можливості якісно та повноцінно проживати власне життя, а суспільство в цілому втрачає потенціал розвитку. Таким чином, необхідно відзначити те, що ризики та наслідки, спричинені антропогенним навантаженням несуть негативні результати не лише навколишньому природному середовищу та здоров'ю населення країн, регіонів та планети, але й спричиняють кризові тенденції в соціально-економічному житті, шкодять інвестиційному іміджу країн і регіонів, знижують ефективність виробництва, призводять до соціально-психологічних проблем тощо. У зв'язку з цим, теоретико-методологічне підґрунтя вироблення механізмів протидії основним ризикам екологічної безпеки, спричиненим антропогенним навантаженням, повинне формуватися в плідній міждисциплінарній співпраці природничих, соціально-гуманітарних, економічних, управлінсько-адміністративних тощо галузей наукового знання.

У підрозділі 2.2. «Підходи до визначення структури антропогенного навантаження» обґрунтовуються різні теоретичні підходи до структурування антропогенного навантаження як чинника екобезпечного розвитку суспільства. Розглянувши основні структурні особливості антропогенного навантаження в Україні, можемо говорити про те, що дослідження структури даного феномену є надзвичайно актуальним в плані детального вивчення різних аспектів шкідливого впливу суспільного функціонування на навколишнє середовище, а також пошуку шляхів виходу з екологічної кризи та забезпечення екобезпечного поступу країни, регіону і людства. Такі аспекти структурування антропогенного навантаження, як навмисність і ненавмисність людського впливу на природу, його безпосередність та опосередкованість, різноманіття негативних впливів та пошук шляхів безпечного взаємоіснування, а також регіональний, промислово-спеціалізаційний, урбаністично зорієнтований та інші критерії класифікації антропогенних впливів створюють складно структуровану систему впливу людини і суспільства, а також техносфери на довкілля. Чіткий структурний та системний підхід до вивчення антропогенного навантаження, з нашої точки зору, сприятиме повнішому розгляду

екобезпекової проблематики з огляду на такий чинник екоцентричного розвитку, як антропогенне навантаження на довкілля.

Здійснивши порівняльний аналіз антропогенного навантаження та екологічної безпеки в Україні і розвинених країнах європейського простору, необхідно зазначити, що в нашій країні в зародковому стані знаходяться майже всі соціально-економічні, політичні, промислово-бізнесові, громадянські та просвітницькі механізми екологічної безпеки та зменшення впливу антропогенного навантаження на довкілля. Важливо, з нашої точки зору, українській державі переймати позитивний, ефективний, перевірений досвід розвинених європейських країн в таких сферах, як законодавче забезпечення сприяння впровадження інноваційно-екологічних технологій у виробництво, державна та громадська підтримка екологічної відповідальності бізнесу, податкові пільги для підприємств і компаній, що активно впроваджують екобезпечні технології, підвищення ролі екологічної освіти і просвітництва, екологічної пропаганди шляхом прищеплення екоцентричного типу світогляду. Все це може ефективно здійснюватися лише за умов демократичної державності та сильного громадянського суспільства. З чого можна зробити висновок про те, що екологічна безпека в нашій країні безпосередньо залежить від демократичних трансформацій та реформ національного суспільства.

У **третьому розділі** – «**Головні напрями зменшення антропогенного навантаження на довкілля**» – досліджуються науково-технологічні механізми оптимізації антропогенного навантаження, а також обґрунтовуються організаційно-управлінські засади регулювання антропогенного навантаження.

Підрозділ 3.1. «Науково-технологічні механізми оптимізації антропогенного навантаження» зосереджує свою увагу на загальних науково-технологічних методах зменшення забруднення води, атмосферного повітря, ґрунтів: консервування та ізолювання джерел будь-яких забруднень; очищення викидів у воду, в атмосферу, в ґрунт; упровадження мало- і безвідходних технологічних розробок і моделей; фінансування переозброєння економіки в технологічному плані на основі запровадження інноваційних наукових досягнень стосовно ресурсозберігаючих технологій, які побудовані за принципом безвідходності; розв'язання проблем утилізації і повторного використання усіх відомих різновидів відходів.

Забруднення атмосфери, гідросфери та педосфери має негативний вплив на всі сторони життя людини, а саме: створює загрозу як для здоров'я так і для життя людей (підвищення захворюваності, передчасне старіння, незворотні зміни у майбутніх поколіннях тощо); спричинює значні економічні збитки (підвищує корозію обладнання та споруд, скорочує термін їх експлуатації та ін.); стимулює процес деградації природних екосистем, негативним чином впливає на біоту тощо. Виходячи з перерахованого вище, результативні напрями зниження антропогенного тиску на оточуючу природу і біосферу зобов'язані ґрунтуватися на переобладнанню народного господарства в направленості введення малоенерго- та матеріалоемних виробництв з живанням маловідходних і безвідходних ресурсозберігаючих технологій,

дійових методів фільтрування стічних вод та газодимових викидів від забруднюючих елементів, охорону та відновленні ґрунтів, знищенні та переробки відходів господарської роботи.

У підрозділі 3.2. «*Організаційно-управлінські засади регулювання антропогенного навантаження*» показано, що на сучасному етапі розвитку України актуалізується екологізація всіх без винятку управлінських заходів. Процес використання будь-яких ресурсів передбачає комплекс економічних соціальних і екологічних факторів. Водночас екологізація має базуватися на принципі еквівалентного обміну між такими суб'єктами як держава, природа та сама людинаю, із урахуванням прогресивного досвіду законотворення та сучасних організаційно-технічних рішень розвинутих країн Європи і світу.

Чинне в Україні нормативно-правове забезпечення щодо зменшення викидів парникових газів та загалом поліпшення екологічної ситуації не відповідає принципам системності, узгодженості структурних складових, принципу обґрунтованості розрахункових параметрів, принципу реалістичності задекларованих механізмів реалізації державної стратегії (виходячи з ресурсних можливостей України). В наш час суспільству загрожує небезпека поступового вимирання як наслідок довготривалого погіршення оточуючої природи, а також добування максимальної кількості корисних копалин. Для знищення цієї небезпеки (або затримці прогресування діяльності людства в цьому напрямку) потребуємо перегляду закоренілих поглядів на користування природними ресурсами та створення господарської діяльності.

Організація заходів з охорони природи має базуватися на розрізненні двох основних аспектів використання ресурсів: ресурсокористування та ресурсоспоживання, які не однаково впливають на екологічну ситуацію природних ландшафтів. При ресурсокористуванні даний ресурс не вилучається, тобто є відновлювальним (наприклад використання води для рибного господарства, рекреації тощо). При ресурсокористуванні відбувається лише якісне виснаження ресурсів, наприклад водних чи ґрунтових. А при ресурсоспоживанні відповідний ресурс вилучається та повністю використовується для потреб промисловості, аграрного виробництва, побуту тощо. При ресурсоспоживанні можливе не лише якісне, але й кількісне виснаження природних ресурсів, що в свою чергу спричиняє незворотні втрати.

Четвертий розділ – «Філософія формування екологічної культури як чинника зниження антропогенного навантаження» – присвячений усебічному дослідженню поняття і структури екологічної культури особистості та аналізу чинників формування екологічної культури в глобалізованому суспільстві.

У підрозділі 4.1. «*Поняття і структура екологічної культури особистості*» досліджується екологічна культура як міра освоєння суб'єктом природовідповідної діяльності, індикатор відповідності соціального та природного компонентів системи «Людина-Суспільство-Природа». Визначено, що головним принципом екологічної культури є принцип співмірності соціального та природного в межах єдиної системи. Досягнення цієї

відповідності у всіх аспектах суспільного життя сприятиме як екологізації, так і загалом гармонізації соціальної системи. Без екологічної культури важко уявити гармонізацію довкілля та становлення нового типу особистості – «ноосферної людини».

Екологічна культура постає у якості регулятора екологічної діяльності. Особливості функціонування екологічної діяльності зумовлена тим, що вона поєднана із усіма компонентами культури, адже спрямована на оптимізацію соціоприродних відносин. Екологічна культура є, по-суті, особливим «кодексом поведінки», який визначає екологічну діяльність та екологічну поведінку. Вона не лише включає в себе один із аспектів суспільного способу самореалізації людини, але й містить особливе світорозуміння себе, як відповідального елементу єдиного природного організму. Щодо культурних традицій та моральних почуттів, то вони складають систему, яка визначає майбутнє і людини, і природи. З одного боку, екологічна культура є сукупністю стандартів і норм, а з іншого – знань і стереотипів поведінки людини в довкіллі.

Екологічна культура принципово спрямована на долання власної обмеженої природи людиною (біологічна істота). Пристосування в біоценозі за умов постійної конкуренції не має бути тваринним, інстинктивним. Жива речовина виступає сукупністю адаптивних ознак докорінно нової якості. Людина, яка позбавлена звичних способів впливу на природу (комфортного житла, теплої одягу, сучасних знарядь праці, ефективної зброї, дієвих медичних препаратів тощо) практично не має шансів вижити в «дикій» природі. І, від зворотного, маючи ці переваги, людина, власне, стає понад конкуренцією в екосистемі, оскільки має адаптивні пристосування, несумірні за силою і масштабом з пристосуваннями інших видів в процесі еволюції. Отож, екологічна культура не вторинним для існування людського виду, навпаки, вона є однією із фундаментальних основ, що уможливило доцільне й ефективне виживання *homo sapiens*. Окрім того, людські спільноти, які мають екологічну культуру, долають межі тиску природних чинників, а людина, відтак, стає в біосфері домінантним видом.

Підрозділ 4.2. «Чинники формування екологічної культури в глобалізованому суспільстві» присвячений аналізу екокультурних чинників. Доведено, що вони розвиваються і змінюються під впливом панівного суспільного порядку. Від того, який у суспільстві спосіб перетворення природного простору переважає і залежить те, якими будуть екологічні стандарти. На кожному етапі суспільно-історичного розвитку вони представляють найсуттєвіші надбання форм організації діяльності людини, які накопичені протягом всієї історії. Екокультурні стереотипи визначають поведінку і виступають як транслятор соціокультурного досвіду екологічної направленості. Діяльність індивідів від покоління до покоління визначає спосіб збереження/експлуатації певного виду чи видів природних ресурсів. Водночас екологічна культура функціонує і як механізм подолання віджилого, як чинник подальшого розвитку відносин між суспільством та природою. Якщо певна діяльність не відповідає новим умовам, не сприяє створенню нового вона

елімінується. І навпаки, адаптації до дійсного відбувається за умови дотримання екокультурних норм і стандартів. В сучасному світі ця функція виступає у якості основоположної, адже принципово направлена на творення інноваційної системи засобів, задля розв'язання проблем глобальної екологічної катастрофи, яка чекає на людство невдовзі, якщо, звісно, ми не змінимо себе і свій спосіб природокористування. Серед функцій екологічної культури доцільно виділити наступні: виховну (полягає у розвитку певних внутрішніх мотивів поведінки щодо природи); прогностичну (полягає у створенні можливостей передбачення наслідків діяльності людини); регулятивну (полягає в управлінні ставленням суспільства до природи в ході здійснення господарської діяльності).

Екологічна культура особистості - історично обумовлене явище, що постійно зазнає змін і корекції у світоглядному контексті, вона є обов'язковою умовою людського буття і виступає як: засіб самоорганізації сутнісних сил особистості у даній екологічній ситуації, що дозволяє на принципах гармонії і доцільності поєднати два світи – природу і соціум; ціннісно-процесуальна категорія ставлення людини до власних потреб та допустимих способів їх задоволення; життєво необхідна потреба визнавати природні об'єкти, як рівноправні партнери; як предметне втілення природоперетворюючої діяльності особистості у середовищі з врахуванням соціально-екологічних обмежень у бік корекції зростання необґрунтованих потреб людини; умова формування людини нового типу, основою поведінки якої у довіллі є норми моралі, усвідомлене розуміння беззаперечної цінності усіх без винятку природних об'єктів, унікальності природи та корекції власних життєвих стратегій на її користь.

ВИСНОВКИ

Відповідно до завдань дослідження є підстави зробити такі загальні висновки:

1. Концептуалізувавши поняття «екобезпечний поступ людства» у науковому та філософському дискурсах як тиск людини на природу, оточуюче природне, культурне, соціальне і духовне середовище, показано, що він залежить від ряду об'єктивних причин і від суб'єктивних, причин, що кореняться в свідомості людини, її характері і волі. Є достатньо підстав говорити про те, що сьогодні існує велике різноманіття підходів, як монологічних, так і комплексно-міждисциплінарних до визначення предмету теоретико-методологічного аналізу екобезпечного поступу суспільства. Таке різноманіття вимагає та актуалізує конкретизацію правил та методів інтегрованого вивчення зазначеної сфери соціальної та соціоприродної функціональності національного та глобального суспільств. На сьогодні проблема екобезпеки вийшла за межі географічно-просторової ситуації, вона стала глобальною й на теоретико-дисциплінарному рівні, змушуючи продовжувати дослідження шляхів можливого забезпечення науково-

теоретичних і інноваційно-практичних засад екобезпечного доступу людства на регіональному, національному, планетарному рівнях.

2. Проаналізувавши основні джерела формування засад екобезпечного поступу виявлено, що головними серед них є: рівень законодавчо нормативного забезпечення, управлінська система в екологічній сфері, екологічна освіта, загальний рівень екологічної культури, готовність керівних кадрів і працівників до впровадження екологічної парадигми та інші. Рівень законодавчого забезпечення в доволі повній мірі відповідає всім необхідним параметрам сучасного природозбереження та здатне забезпечувати екобезпечний поступ українського суспільства, однак його слід виконувати. Управлінська система в екологічній сфері має перейти від державної до державно-громадської моделі розвитку. Екологічна освіта має бути побудована як неперервна система, яка б дозволила різним віковим, професійним, освітнім категоріям населення підвищувати свій рівень екологічної свідомості та культури. Загальний рівень екологічної культури має зростати шляхом освітньої, педагогічної, просвітницької діяльності, а також шляхом підвищення кваліфікації як для спеціалістів-екологів, так і для спеціалістів в інших професіях, що забезпечить готовність керівних кадрів і працівників до впровадження нової філософії природокористування – філософії екологічного людиноцентризму.

3. Уточнивши зміст поняття «антропогенне навантаження» під яким розуміється тиск людини на природу, оточуюче природне, культурне, соціальне і духовне середовище є підстави стверджувати, що багатоманітність людського середовища тягне за собою різноманітність його впливів на оточуюче середовище, що, зрозуміло, ускладнює і вироблення механізмів гармонізації різних видів людської діяльності з біосферними процесами. Постіндустріальний, інформаційний етап розвитку людської цивілізації став часом вибухового, експлозивного нарощування різноманіття форм та інтенсивності людської активності, що, в свою чергу, призвело до таких антропогенних впливів на навколишнє природне середовище, наслідки яких тепер можуть бути непередбачуваними і, навіть, незворотними. У зв'язку з цим, ще більше актуалізується соціально-філософське дослідження можливостей та феноменологічних підґрунть розвитку екоцентричної свідомості, яка може створити умови для зменшення шкідливих впливів антропогенного навантаження на довкілля.

4. Виокремивши підходи до визначення структури антропогенного навантаження з'ясовано, що існують різноманітні критерії структурування антропогенного навантаження, такі як навмисність і ненавмисність людського впливу на природу, його безпосередність та опосередкованість, різноманіття негативних впливів та пошук шляхів безпечного взаємодіяння, а також регіональний, промислово-спеціалізаційний, урбаністично зорієнтований та інші критерії класифікації антропогенних впливів. Разом вони створюють складно структуровану систему впливу людини і суспільства, а також техносфери на довкілля. Українська держава має переймати позитивний, ефективний, перевірений досвід розвинених європейських країн в таких сферах,

як законодавче забезпечення сприяння впровадження інноваційно-екологічних технологій у виробництво, державна та громадська підтримка екологічної відповідальності бізнесу, податкові пільги для підприємств і компаній, що активно впроваджують екобезпечні технології, підвищення ролі екологічної освіти і просвітництва, екологічної пропаганди шляхом розвитку екоцентричного типу світогляду.

5. Узагальнивши науково-технологічні механізми оптимізації антропогенного навантаження продемонстровано, що головними серед них є обмеження викидів шкідливих речовин у атмосферу, мінімізація впливу на озоновий шар, озеленення урбанізованих територій, запобігання утворення фотосинтетичного смогу, зменшення витрат води на одиницю виробленої продукції, розробка мало- і безвідходних технологій, які практично не супроводжуються утворенням небезпечних для довкілля речовин та інші. Доведено, що зменшення викидів шкідливих речовин у атмосферу, зокрема, парникових газів, підвищення ефективності виробництва, енерго- та ресурсоощадливість, пошук нових джерел енергії є невід'ємними складовими інноваційного суспільного розвитку. Екологічна збалансованість, враховуючи нормативно-правові, екосистемні, науково-інформаційні, інституційно-організаційні, фінансово-економічні аспекти, є дуже актуальною проблемою.

6. Обґрунтувавши організаційно-управлінські засади регулювання антропогенного навантаження, проаналізовано оптимальний розподіл земельних, лісових та водних ресурсів за територіями, між галузями економіки та максимальне забезпечення принципу використання відновлювальних ресурсів. Доведено необхідність розробки та впровадження адекватної науково-обґрунтованої системи управління природними ресурсами та господарськими комплексами, особливо в басейнах рік, враховуючи глобальні і місцеві закономірності формування екосистем. Обґрунтовано необхідність нової природоохоронної державної політики, а потреба у першочерговості фінансового забезпечення реалізації зазначених заходів.

7. Проаналізувавши поняття і структуру екологічної культури особистості, показано, що на сучасному етапі важливим є нова філософія у формуванні екологічної культури, ширше – культури особистості. Аналіз структури екологічної культури продемонстрував, що її ядром є екологічна свідомість. Низьке усвідомлення людиною загроз, слабка, не розвинена екологічна свідомість і культура є чи не більш обтяжливим чинником загострення екологічної ситуації, ніж її розвиток під тиском об'єктивних чинників. Тому формування екологічної свідомості людини є одним з принципово важливих моментів зміцнення безпеки суспільства загалом. Той факт, що людство має досить низький рівень усвідомлення глибини серйозності ситуації й нерозвинену як свідомість, так і екологічну культуру, призводить до загострення екологічної ситуації навіть більше, ніж тиск об'єктивних чинників.

8. З'ясувавши чинники формування екологічної культури в глобалізованому суспільстві: державної екологічної політики, екологічної політики транснаціональних кампаній та екологічних організацій, сімейного

виховання, формальної освіти, неформальної освіти та позашкільної діяльності, доведено, що в сучасному світі кардинально змінюється мета розвитку суспільства. Відбувається перехід від перетворення природи до перетворення суспільства. Адже, для того щоб довго жити і не хворіти, окрім розвинутої економіки, потрібне ще й сприятливе довкілля. Класичний людиноцентризм набуває нової форми – екологічного людиноцентризму.

**Основні положення дисертаційного дослідження
викладені у таких публікаціях автора:**

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Дербак М. Екологічна проблема в контексті право забезпечення та управління / М. Дербак // Нова парадигма: журнал наукових праць. – Вип. 103. – К., 2011. – С. 104 – 110.
2. Дербак М. Позанавчальні можливості виховання екологічної культури особистості / М. Дербак // Вісник інституту розвитку дитини. Філософія. Педагогіка. Психологія. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова. - Випуск 20. – 2012. – С. 26 – 32.
3. Дербак М.Ю. Екологічна свідомість як чинник формування екобезпечної парадигми суспільного розвитку / М.Ю. Дербак // Політологічний вісник. – №58. – К., 2012. – С. 173 – 178.
4. Дербак М. Поняття і структура екологічної культури особистості / М. Дербак // Гілея: збірник наукових праць./ гол.ред. В.М. Вашкевич. – К., 2012. - Вип. 60 (№ 5). – С. 497 – 503.

Стаття в іноземному науковому виданні:

5. Дербак Н. Проблема екобезопасного развития человечества в контексте современного философского дискурса / Н. Дербак // Труды молодых ученых. – Азербайджан, Баку, 2013. - №8, – С.380-388.

Інші публікації:

6. Дербак М.Ю. Динаміка чисельності фонових видів фауни НПП «Синевир» / М.Ю. Дербак, Т.М. Бугина, Ю.Ю. Тюх // Охорона та раціональне використання ресурсів Українських Карпат: тези доповідей конф. – Ужгород, 2008. – С.106-107.
7. Дербак М.Ю. Рослинний покрив Національного природного парку «Синевир» (Українські Карпати) / М.Ю. Дербак, Ю.Ю. Тюх, С.М. Зиман. – Ужгород: Ліра, 2011. – 160 с.
7. Дербак М.Ю. Характеристика та відтворення цінних видів риб НПП «Синевир» / М.Ю. Дербак, Ю.Ю. Тюх, Чуп В.В. // Мат-ли конф. «Відтворення цінних видів риб в Україні». – Чернівці: ДІА, 2011. – С.69-79.
8. Дербак М.Ю. Загальна характеристика лісової рослинності НПП «Синевир» / М.Ю. Дербак, Ю.Ю. Тюх, Т.М. Нірода // Роль природоохоронних

установ у збереженні біорізноманіття, етнокультурної спадщини та збалансованому розвитку території: мат-ли міжнар. наук.-практ.конф. – Косів: НПП «Гуцульщина», 2012. – С.73.

9. Дербак М.Ю. Букові праліси на території НПП «Синевир» - скарб природи світового значення / М.Ю. Дербак, П.М. Устименко, Д.В. Дубина, С.М. Зиман, Ю.Ю. Тюх // Рослинний світ у Червоній книзі України: впровадження Глобальної стратегії збереження рослин. – К.: Паливода А.В., 2012. - С.310.

10. Дербак М.Ю. Про збереження рідкісних і зникаючих рослин *in situ* та *ex situ* (на прикладі флори Українських Карпат) / М.Ю. Дербак, С.М. Зиман, О.В. Булах, Ю.Ю. Тюх // Рослинний світ у Червоній книзі України: впровадження Глобальної стратегії збереження рослин. – К.: Паливода А.В., 2012. - С.246.

11. Дербак М.Ю. Стратегія збереження і відтворення ландшафтного та біологічного різноманіття в Національному природному парку «Синевир» / М.Ю. Дербак, Ю.Ю. Тюх // «Зелена» економіка: перспективи впровадження в Україні: мат-ли міжнар. наук. конф. – К.: Центр екологічної освіти та інформації, 2012. – Т2. – С. 435.

12. Дербак М.Ю. Озеро Синевир водно-болотне угіддя міжнародного значення Рамсарської конвенції в НПП «Синевир» / М.Ю. Дербак, Ю.Ю. Тюх // Екологія водно-болотних угідь і торфовищ (збірник наукових статей). – [Гол.ред. В.В. Конішук]. – К.: ДІА, 2013. – С.78.

13. Дербак М.Ю. Сучасний стан букових пралісів НПП «Синевир» / М.Ю. Дербак, Устименко П.М., Зиман С.М., Д.В. Дубина, Ю.Ю. Тюх // Букові праліси та давні букові ліси Європи: проблеми збереження та сталого використання: мат-ли міжнар. наук.-практ. конф. – Ужгород: КП «Ужгородська міська друкарня», 2013. – С.319-323.

14. Derbak M. About the conservation of the rare vascular plants with in the «hot spots» in the high mountains of the Ukrainian Carpathians / M.Derbak, S. Ziman // 5-й Інтернаціональний симпозіум екологів Європи (2-5 жовтня 2013 м. Тіват, Чорногорія): матеріали симпозіуму. – Тіват, 2013. – С.83.

15. Дербак М.Ю. Національному природному парку «Синевир» - 25 років / М.Ю. Дербак // Біологічне різноманіття природно-заповідних об'єктів Карпат: мат-ли міжнар. наук. конф. – Синевир, 2014. – С.3-7.

16. Дербак М.Ю. Рідкісні таксони високогірної флори Українських Карпат: еколого-фітоценологічні, географічні і біоморфологічні особливості / М.Ю. Дербак, С.М. Зиман, О.В. Булах // Біологічне різноманіття природно-заповідних об'єктів Карпат: мат-ли міжнар. наук. конф. – Синевир, 2014. – С.146-153.

17. Дербак М.Ю. Експериментальні дослідження лімнологічних об'єктів на території НПП «Синевир» / М.Ю. Дербак, О.В. Антрасевич, С.А. Загородня та ін. // Сучасні інформаційні технології управління екологічною безпекою, природокористуванням, заходами в надзвичайних ситуаціях: матеріали XIII міжнар. наук.-практ. конф. – К.: Пуща-Водиця. – С.70-73.

АНОТАЦІЇ

Дербак М.Ю. Антропогенне навантаження в системі екобезпечного розвитку: соціально-філософський аналіз. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2015.

Системно обґрунтовано філософію екологічного людиноцентризму, проведено соціально-філософський аналіз способів та технологій зниження антропогенного навантаження на довкілля як складової підвищення екологічної безпеки українського суспільства на етапі глобалізаційно-інформаційної цивілізації.

Визначено філософський зміст поняття «екобезпечний поступ людства» у сучасному науковому та філософському дискурсах, який полягає у комплексній соціально-екологічній реальності, заснованій на діалектичній єдності об'єктивного природного начала і суб'єктивного духовного начала. Соціально-екологічне буття чи реальність – це світ «другої природи» («олюдненої природи»), який заснований на потенції першої природи, тобто на речах, процесах та закономірностях, які існують незалежно від людини. За формою свого буття соціально-екологічна реальність («друга природа») схожа з першою, з якої вона народжується і розвивається, але в межах об'єктивного екологічного буття.

Досліджено структуру екологічної культури особистості, продемонстровано, що її ядром є екологічна свідомість. Остання вважається історично категорією, її виникнення закономірно пов'язане з відношенням суспільства до природи. Серед основних елементів обґрунтовано такі: усвідомлення необхідності протистояння всеохоплюючому пануванню людини над природою; усвідомлення обмеженості природних ресурсів; усвідомлення появи екологічної кризи як наслідку розгортання кризи у суспільстві; усвідомлення глобальних масштабів екологічної кризи; усвідомлення необхідності пошуків дієвих шляхів подолання екологічної кризи; усвідомлення крайньої необхідності проектування глобального стратегічного шляху розвитку як передумови існування життя; усвідомлення наявності соціальних сил, їхніх здібностей до спілкування і здатності передбачення динамічного розвитку суспільства.

Ключові слова: екологія, екобезпечний поступ людства, антропогенне навантаження, філософія екологічного людиноцентризму, екологічна культура особистості, екологічна освіта.

Дербак М.Ю. Антропогенная нагрузка в системе экобезопасного развития: социально-философский анализ. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.03 - социальная философия и философия истории.

Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. - Киев, 2015.

Системно обосновано философию экологического человекоцентризма, проведен социально-философский анализ способов и технологий снижения антропогенной нагрузки на окружающую среду как составляющей повышения экологической безопасности украинского общества на этапе глобализационно-информационной цивилизации.

Определены философский смысл понятия «экобезопасный прогресс человечества» в современных научном и философском дискурсах, который заключается в комплексной социально-экологической реальности, основанной на диалектическом единстве объективного природного начала и субъективного духовного начала. Социально-экологическое бытие – это мир «второй природы» («очеловеченной природы»), который основан на потенции первой природы, на вещах, процессах и закономерностях, которые существуют независимо от человека. По форме своего бытия социально-экологическая реальность («вторая природа») схожа с первой, из которой она рождается и развивается, но в пределах объективного экологического бытия.

В обществе, где на смену научно-технической революции приходит гуманитарно-экологическая, обоснованна потребность в парадигмальном переходе от понимания человека «на Земле» к пониманию человека как «части Земли». Вся жизнь ответственна за всю жизнь, ведь жизнь взаимосвязана, соизмерима друг другу и, в конечном счете, едина.

Концептуализовано понятие антропогенной нагрузки, под которым понимается давление человека на природу, окружающую природную, культурную, социальную и духовную среду. Обоснована его зависимость, как от ряда объективных причин, так и от причин субъективных, которые коренятся в сознании человека, его характере и воле. Доказана необходимость внедрения системы стимулирования экобезопасного производства, рационального природопользования; внедрение современных систем экологического менеджмента; строгого соблюдения действующего законодательства, особенно в части экологических нормативов; оптимизации отечественных стандартов, как по их конкурентоспособности, так и по уровню экологической безопасности.

Исследована структура экологической культуры личности, продемонстрировано, что ее ядром является экологическое сознание. Последняя есть исторической категорией, ее возникновение закономерно связано с отношением общества к природе. Среди основных элементов обоснованно такие: необходимость противостояния всеобъемлющему господству человека над природой; ограниченность природных ресурсов; появление экологического кризиса как следствия развертывания кризиса в обществе; глобальные масштабы экологического кризиса; необходимость поисков эффективных путей преодоления экологического кризиса; необходимость проектирования глобального стратегического пути развития как

предпосылки существования жизни; осознание наличия социальных сил и их способности предвидения динамичного развития общества.

Ключевые слова: экология, экобезопасный прогресс человечества, антропогенная нагрузка, философия экологического человекоцентризма, экологическая культура личности, экологическое образование.

Derbak M. Anthropogenic load in the system of increasing environmental: social and philosophical analysis. - Manuscript.

Thesis for the degree of candidate of philosophical sciences, specialty 09.00.03 - social philosophy and philosophy of history. National Pedagogical Dragomanov University. - Kyiv, 2015.

The philosophy of ecological human-centrism is systematically substantiated. The social-philosophical analysis of the methods and technologies for reducing of human impact on the environment as a part of increasing environmental safety of Ukrainian society on stage global-information civilization is performed at the research.

The philosophical essence of "eco-safety progress of humanity" concept is defined at the modern scientific and philosophical discourse. This concept means the complex socio-ecological reality founded on dialectical principle of unity of objective natural basics and subjective spiritual ones. Socio-ecological being or reality is a world of "second nature" ("humanized nature"), which is based on the potency of the first nature (things, processes and patterns) which exists independently from man. The shape of his being social and ecological reality ("second nature") is similar to the first one, from which it is born and develops, but within the environmental objective existence.

The structure of ecological culture of personality is discovered. It is demonstrated that one's core is an environmental consciousness. The last one is considered as historical category and it is naturally associated with the relation of society to nature. There are one's main elements: awareness of the need to fight with the comprehensive rule of man over nature; awareness of limited natural resources; understanding of the emergence of the ecological crisis as a part of the crisis in society; awareness of the scale of global environmental crisis; awareness of the need to find effective ways to overcome the environmental crisis; awareness of emergency of design for global strategic way of the development as a prerequisite for the existence of life; awareness of the availability of social forces and their ability to communicate and the ability of predicting the dynamic development of society.

Keywords: ecology, eco-safety progress of mankind, anthropogenic pressure, philosophy of environmental human-centrism, ecological culture of personality, ecological education.

НБ НПУ

імені М.П. Драгоманова

100304391

Підписано до друку 27.05.2015 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times.
Наклад 100 прим. Зам. № 224
Віддруковано з оригіналів.

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію № 1101 від 29.10.2002.
(044) 239-30-26.